

XVIII. századi nyomtatványok eddig ismeretlen szerzői.*
— Adatok KAZINCZY FERENC könyvtárának katalógusából. —

KAZINCZY FERENCnek, nyelvünk és irodalmunk halhatatlan emléké, nagy reformátorának könyvtárát és metszetgyűjteményét 1806-ban megvásárolta a tiszáninneri ref. egyházkerület a sárospataki főiskola számára. A könyvek száma meghaladta az 1400-at, a képeké (metszeteké) pedig 1081 volt. A könyvtárt és metszetgyűjteményt 1807-ben szállították Széphalomról Sárospatakra. Ugyanez évben készítette el KAZINCZY könyvtárának katalógusát, melyet e címmel látott el:

„*Bibliotheca Antiquaria rerum Hungaricarum Francisci Kazinczy Bibliothecae Collegii Reformat. Sáros-Patakiensi illata.* 1807.“ 4 r. 329 l. (Kézirattári száma 662.)

Ez a könyvtári katalógus nemcsak azért becses ránk nézve, mert a maga egészében KAZINCZY sajátkezű írása s elének tárja a kiváló férfiú könyvtárának nyomtatványokból, kéziratokból és metszetekből álló gyűjteményét, hanem azért is, mert számos névtelenül s a nyomtatási hely megnevezése nélkül megjelent nyomtatvány címe mellé gondosan odajegyezte, hogy ki a szerzője, vagy ki fordította magyarra s hol nyomtatott. KAZINCZY e kéziratok katalógusából sikerült már korábban megállapítanom, hogy a *Politisch-Kirchliches Manch-Hermaeon* című röpirat szerzője nem HAJNÓCZY, mint addig hitték (BALLAGI G.: *A politikai irod. tört. 1825-ig.* 331. 398. l. V. ö. MKSzemle. 1915. 244—45. l.), hanem MOLNÁR János pesti ág. hitv. evang. lelkész. (MKSzemle. 1916. 127. l.)

Addig is míg KAZINCZY könyvtárának katalógusa megjelenhet, följegyzései alapján hat XVIII. századi nyomtatvány szerzőjét, illetőleg fordítóját fogom ez alkalommal megállapítani. Ezek a következők:

1. „*Dissertatio Statistica de potestate exsequente Regis Angliae.* 8° 1790.

„Auctor Comes Ludov. Török.“ (Katalógus 233. l. 135. sz.)

KAZINCZY a névtelenül s a kiadási hely megnevezése nélkül megjelent nyomtatvány címlapjára tintával ezeket jegyezte föl: „*Scripta Comes Ludov. Török.*“ A nyomtatási évet jelző 1790. évszám felett és alatt pedig ugyancsak KAZINCZY írásával e tájékoztatás olvasható: „*Cassovia, ap. [ud] Ellinger. | recusa Pestini apud Trattner.*“ (Könyvtári jelzete a sárospataki főisk. könyvtárban: SS. 188/1.).

* A tíz évvel ezelőtt elhunyt kiváló könyvésznak és irodalomtörténésznek a MKSzemléhez halála előtt beküldött ezt a posthumusz dolgozatát értékes eredményei miatt változatlanul közöljük.

KAZINCZY e följegyzései szerint tehát GR. TÖRÖK LAJOS e röpirata még ugyanazon évben Pesten is megjelent TRATTNERNÁL. Tulajdonképen nem egy, de két röpiratot foglal magában. Az egyik címe a címlapbeli szöveg (1—28. l.), a másiké: *Conspectus regiminis formae regnorum Angliæ et Hungariæ.* (29—36. l.). Érdekes, hogy PETRIK (I: 181) az első, aki a fenti, két disszertációt tartalmazó, névtelenül megjelent röpiratot BARITS ADALBERT művei közé sorozza. Utána BALLAGI GÉZA: *A politikai irodalom története 1825-ig* című művében e két röpiratot, egy harmadikkal együtt, szintén BARITSÉNAK tartja. HORÁNYI (*Nova memoria.* 292. 762.), KATONA (*Hist. crit.* 41: 558) és FEJÉR (*Hist. Acad. Pazm.* 141) azonban mit sem tudnak arról, hogy e kettős röpiratot BARITS írta volna. Ők csak két művét ismerik BARITSNAK. (*Die gew. Krönungsfeyer.* 1790. és *Nonnihil de educatione juvenutis.* 1792.) PETRIK és BALLAGI után aztán SZINNYEI nagy írói lexikona is BARITSÉNAK tartja a két röpiratot.

KAZINCZY följegyzései a szerződés kérdésében hiteleseknek, döntő jelentőségűeknek tekintendők, mert hiszen KAZINCZY főnökétől s később apósától: GR. TÖRÖK LAJOSTÓL, a kassai tanulmányi kerület igazgatójától (aki alatt dolgozott KAZINCZY 1786—1791-ig, mint a nemzeti iskolák inspectora) tudta, hogy a röpiratnak ő a valódi szerzője, valamint azt is, hogy még ugyanazon évben újból megjelent Pesten TRATTNERNÁL. BARITS ADALBERT művei közül tehát törlendő e két röpirat s jogos tulajdonosának, GR. TÖRÖK LAJOSNAK munkái közé iktatandó.

2. A katalógus 239. lapján 181. sorszám alatt ez a könyvcím és tájékoztatás olvasható:

„Szerencsétetés a' Magyarokhoz. B. Trenk Fridr. által. 1790. (Vertit Versegi.)“ B. TRENK FR. *Glückwunsch an die Ungarn* c. műve eme magyar tolmácsolásának készítőjét eddig nem tudta megnevezni irodalmunk. Kazinczy ime erről is hitelesen tájékoztat, följegyezvén, hogy VERSEGI fordította. BALLAGI e fordítást, a fordító megnevezése nélkül, id. műve 492. lapján említi: Beiktatandó Versegi fordításai közé.

3. „HATVANI (STEPH:) *Hungarns Aufklärung unserer Zeiten in Gegeneinanderhaltung mit dem gegenwärtigen Landtage.*“ Erlau, 1790. (Katalógus 242. l. 200. sz., a 8-r alakú nyomtatványok között.) KAZINCZY e névtelenül megjelent nyomtatvány címlapjának alsó szélére, a nyomtatási hely és évszám alá ezt jegyezte föl:

„*Hatvani István Úr munkája.*“ (Könyvtári jegye: SS. 188/7.) BALLAGI G. id. művében (681. l.) a TRENK névvel kapcsolatosan tárgyalja ugyan, de ezt jegyzi meg róla: „Minden érdekessége és darabossága daczára is hasonlíthatatlanul tárgyilagosabb többi iratainál,

úgy, hogy alig tudjuk elhinni, — a miről a Széchényi Könyvtár katalógusából értesülünk — hogy az említett mű szerzője csakugyan TRENK lett volna. Ebbeli kételyünket fokozza még az a körülmény is, hogy az említett röpirat névtelenül jelent meg, holott a hiú feltűnést hajhászó TRENK még leghitványabb skartékájának címlapjára is rányomatta a nevét, mint szerzőt.“ (681—682. l.) BALLAGI ime észrevette, hogy a protestáns vallásszabadság érdekében írt eme röpirat nem lehet TRENK szerzeménye. Most tehát — hála KAZINCZY gondosságának! — vissza kell adnunk e röpiratot jogos, valódi tulajdonosának: HATVANI ISTVÁN váradi iskolai főigazgatónak († 1816), akinek egy másik művét (Frey-müthige Beurtheilung . . .) részletesen tárgyalja BALLAGI G. id. művében (506. l.)

4. „*Ejusdem* [t. i. SZUHÁNYI (FRANC:)] *Felfedezett álorcza, melly nyilván kimutatja, hogy a' szabad kőművesek valóságos Jacobinusok. Írta Igaz Hazafi.* Sine loco (Kassán). 1794. — pag. 29.

N. B. Cum pag. 16. asseruerit Leopoldum II. intoxicatum fuisse, Exc. Consilium Loctle Reūm scartetam hanc in numero prohibitorum poni jussit. — Publicatū est Intimatum hoc. Cassoviæ, sub Congreg. Cottūs Abaujvár, mens. aug. 1794.“ (Katalógus 250. l. 247. sorsz.)

SZUHÁNYI FERENCnek ez a röpirata eddig ismeretlen volt irodalmunkban. Sem könyvészeti kézikönyveink, sem írói lexikonaink nem említik. Ennek oka az, amit KAZINCZY a könyv címe után olvasható jegyzetében kiemel, t. i., hogy mivel a röpirat a 16. lapon azt állítja II. Leopoldról, hogy megmérgeztetett, a Kir. Helytartótanács ezt az írkafirkát a tiltott könyvek közé helyezni parancsolta. E tiltó rendelet Abauj vármegye közgyűlésén 1794. augusztus havában hirdettetett ki. KAZINCZY teljesen megbízható, hitelesnek tekintendő följegyzése alapján e röpiratot be kell soroznunk SZUHÁNYI FERENC egri gimn. igazgató, pankotai apát s kassai tanker. főigazgató művei közé.

5. „*Bold. Szűz Maria tiszteletének védelmezése.* VERTIT LADISL. KENDE Canonicus M. Varad. Pest. 1797.“ (Katalógus, 264. l., 341. sz.)

SZINNYEI lexikona KENDE LÁSZLÓtól csak egy művet említ (6 : 2), másodikul, KAZINCZY megbízható följegyzése alapján, be kell iktatni e nyilván latinból fordított nyomtatványt. PETRIK (II : 672.) említi ugyan a pesti kiadást (2. lev. és 211. l.), de szerzőjét, illetőleg fordítóját nem ismeri.

6. „*A' Freymauer Rendnek oltalmazása. Kassán, 1792.*

Vertit opusculum germanicum Starkii: Apologie des Ordens der Frm. Simeon Paksi Szathmáry, Mich. Prof. Theologiae filius, — his sacris non initiatus.“ (Katalógus 267. l., 363. sz.)

PETRIK I : 829. említi e németből fordított nyomtatványt, de az író és fordító nevét nem ismeri, nyilván azért, mert névtelenül jelent

meg. KAZINCZY hitelreméltó, becses tájékoztató följegyzése alapján — mely világosságot derít úgy a szerző, mint a fordító kiléte felől, — a fordító SZATHMÁRY PAKSI SIMEON [SZATHM. PAKSI MIHÁLY sárospataki tanár († 1744.) fia] nevét, amely eddig nem szerepelt irodalmunkban, be kell jegyeznünk íróink névsorába. NÉHAI ID. HARSÁNYI ISTVÁN. (Sárospatak.)

Rejtett nyomdahellyel megjelent magyar könyvek a XVIII. században. DR. PAYR SÁNDOR tanár, soproni evangélikus lelkész 1938. január 21-én, a következő tartalmú levelezőlapot intézte DR. VISNYA ALADÁR leánygimnáziumi tanárhoz, a kőszegi Városi Múzeum igazgatójához:

„Igen tisztelt Kollega uram! Ismételten is köszönöm a kőszegi nyomdáról szóló érdekes füzetet. Most más kérésem van. Volt-e kérem nyomda Kőszegen 1735. és 1747-ben? Az a gyanúm, hogy a Zengedező Mennyei Kar 1735. és 1747. évi, száz énekkel bővített kiadásait, melyeken „AUGUSTÁBAN nyomtatott 1735. (és 1747.) eszt. Találtatik Kőszegen Ludvig Jánosnál“ jelzés van, titokban Kőszegen, (vagy talán Pozsonyban) nyomták. Az Arany Lánc kiadásán pedig: „Augustában 1760. Ludvig János kűszögi compactor maradéki költségével.“ Az énekeskönyvek szerkesztője SARTORIUS JÁNOS pietista nemescsói lelkész lehetett. — Hasonló eset volt Győrött is 1734. és 1743. A nevezett énekeskönyvet kétszeresen kibővítve PERLAKY JÓZSEF győri lelkész a győri püspöki nyomdász által adatta ki titokban ily jelzéssel: „Frankofurtum 1743. Találtatik Győrött Müller Jakabnál“ (compacto). Biztos adataim vannak: Pozsonyban a róm. kat. SPEISER nyomtatott 1730 körül bibliákat titokban Amsterdam és Utrecht jelzéssel. Ha Kőszegen 1735. nem volt nyomda, akkor ne tessék fáradni. A hallgatást tagadó válasznak veszem. Kiv. tisztelettel és szívélyes üdvözlettel. Sopron, 1938. jan. 21. Öszinte híve PAYR SÁNDOR.

*

Az azóta elhunyt kiváló egyháztörténésznek ez az állítása könyvtörténeti szempontból igen figyelemreméltó. Kívánatos volna, hogy kézirati hagyatékát hozzáértő szakember nézze át s azokat az adatokat, amelyek azt bizonyítják, hogy az Amsterdam, Utrecht jelzéssel megjelent könyveket SPEISER nyomtatta Pozsonyban, a Magyar Könyvszemle útján hozza nyilvánosságra. (Szerk.)

Magyar énekes könyvecskék ausztriai olasz nyomdákából. Mária Terézia nagy gondot fordított népei vallásosságának istápolására; még arról is gondoskodott, hogy katonái kis füzetkéket kapjanak kézhez, amelyek a szent mise alatti énekeket saját nemzeti nyelvükön tartal-